

Клавки, адже з закритої в собі, невпевненої молодій жінки, яка жертвувала навіть вихідними заради роботи, вона перетворюється у людину із холодним розумом, яка могла б стати висококваліфікованим керівником.

Не менш захоплюючим є образ іншої героїні – Єлизавети Петрівни, на яку Клавдія працювала машиністкою. Дослідниця Т. Белімова надає жінці наступну характеристику: «Крім історичних постатей тодішнього літературного процесу в Україні, авторка конструює багато збірних образів, які мали реальних прототипів. Такою, скажімо, є письменниця російського походження Єлизавета Петрівна Прохорова, правовірна представниця керівної партії з бездоганною соціальною анкетою; однак вона не втратила людських чеснот...» [1, с. 119]. Дізнаючись про жінку все більше, читач проникається її важкою долею. Єлизавета Петрівна, народившись у робітничій сім'ї, мала самостійно виборювати право на гарне життя. Її дратувало твердження чоловіків: «Що взяти з баби...» [3, с. 254]. Письменниця, не роздумуючи, починала перепалку, щоб довести рівність обох статей та вагомість жінок, тобто відстоювала феміністичну позицію.

Іншою представницею фемінізму є Неля Мусіївна Сіробаба: «Мешканці будинку лише встигали дивуватись, як у дуже посереднього та й недолюбленого редакторами Павла Миновича Сіробаби зростає матеріальний добробут: адже він аж ніяк не міг похвалитися хорошими гонорарами. Це приписували здатності Нелі «крутитися». Навіть у голодну зиму 1946-1947 року їй вдалося зробити навар... Два місяці вона простояла на базарі, захворіла на бронхіт, змарніла, але привезла додому машину, а крім того, щедро поділилася заробітком з односельчанами чоловіка...» [3, с. 133]. Вона – представниця побутового матриархату, що здатна вижити у будь-яких умовах та звільнитись від утисків, які зазнавала її стать. Через цей образ Марина Гримич показала жінок, які пристосувались до тодішньої системи і змогли самореалізуватися в ній.

Таким чином, для романістики Марини Гримич характерні такі риси поетики, як: міфологізм та історизм, які здатні змінювати один одного чи підтримувати єдине ідейно-тематичне спрямування, що допомагає залучити не лише підготовлених читачів; іронія, яка викривається через прийом дискусії та надає творам більшого колориту й забарвлення; фемінізм, що є визначальним для роману «Клавка», як засіб характеротворення головної та другорядних героїнь; психологізм, спрямований на розкриття внутрішнього світу персонажів, та їхні спроби пізнати й осмислити добро і зло, вірність і зраду, особисте і суспільне.

Література

1. Белімова Т. «Клавка» – роман про літературу, кохання й Київ. *Слово і час*. 2019. №10. С. 116–122.
2. Гримич М. Егоїст. Київ : Дуліби, 2006. 324 с.
3. Гримич М. Клавка. Київ : Нора-Друк, 2019. 336 с.
4. Гримич М. Ти чуєш, Марго? Київ : Дуліби, 2012. 212 с.
5. Овчаренко Н. Роль термінів у індивідуальному стилі Марини Гримич. URL: file:///C:/Users/3D/Downloads/Nzfn_2014_1_34.pdf.
6. Розінкевич Н. Подорожні записки Марини Гримич «Бранзолія» як приклад української нарративної літератури. URL: file:///C:/Users/3D/Downloads/Litpro_2015_6_14.pdf

Анна Шаповал

Номінація як засіб вираження мовної особистості протагоніста художнього твору

Однією з основних характеристик лінгвокультурологічних особливостей мовної особистості художнього твору є аналіз вербально-семантичних характеристик, що маркують авторське ставлення до персонажа. Номінування протагоніста як мотиваційно-прагматичного засобу характеристики персонажа художнього твору розділено на три етапи: авторське номінування; номінування співрозмовника (інших персонажів); самономінування.

Всебічний трьохрівневий аналіз дозволяє всебічно розглянути мовну особистість персонажа з таких позицій: ставлення автора до персонажа, ставлення інших персонажів до протагоніста, ставлення персонажа до самого себе. Авторське номінування в даному дослідженні виступає функціонально-змістовним маркером ідентифікації суб'єкта.

Аналіз номінацій як засобу вираження мовної особистості персонажа є одним із найпоширеніших способів характеристики мовної особистості. Матеріал дослідження надав можливість зіставлення мовної особистості персонажів, що репрезентують різні лінгвокультури та різні світогляди, видається необхідним стосовно творчості П. Бак та П. Загребельного. У творі «Імператриця» Перл Бак розкрила перед англійськими читачами китайську мовну особистість

імператриці Цісі, але використала при цьому не китайську, а англійську мову. У такий спосіб і Павло Загребельний засобами української мови в романі «Роксолана» прагнув розкрити перед україномовними читачами українську мовну особистість Насті Лісовської, на яку впливає турецька мова, звичаї, менталітет.

Незважаючи на те, що персонаж є засобом утілення авторського задуму, він діє водночас «...за принципами некерованої, незалежної істоти в художньому світі тексту, володіючи індивідуальною суб'єктною структурою, образною, як і всі інші підструктури художнього тексту» [2, с. 230].

Для мовної особистості персонажа варто звернути увагу на власні назви, які надає автор героям твору. Щодо здатності власних назв «наповнюватися змістом» О. Есперсен наголошував: «Коли ви чуєте про яку-небудь людину вперше..., ви не знаєте про неї нічого, крім імені, але чим більше ви чуєте про неї, бачите її, тим більше її ім'я наповнюється для вас змістом. Таким же чином, у міру того, як ви читаете роман, виростає і ваше знайомство з персонажем роману» [3, с. 72]. Ім'я персонажа не тільки забезпечує ідентифікацію суб'єкта впродовж тексту, але «еволюціонує в сторону збагачення», вбираючи в себе всю інформацію про суб'єкт, який набуває в тексті вербального вираження [9, с. 16].

Ім'я персонажа наділяється статусом ключового слова, яке служить стимулом текстових асоціацій, чи, як зазначав Р. Барт, статусом «точки перетину і закріплення сем» [1, с. 212], які «...створюються з найдрібніших одиниць інформації..., які породжують смисл» [1, с. 34–35]. Тобто, аналізуючи ім'я персонажа, його зміст, можна пізнати й образ, що стоїть за цим ім'ям в «розгорнутому вигляді», як наголошував П. Флоренський, а значить і дослідити особистість [7, с. 12].

П. Бак чітко показала становлення та розвиток мовної особистості персонажа впродовж усього твору через власні назви, надаючи нове ім'я головній героїні на кожному новому етапі життя, яке фіксує певні ситуативні та психологічні зміни, які відбулися з нею. Цей процес схематично можна передати через такий *номінативний ланцюг*: Orchid → Yehonala → Tzu Hsi → The Empress Mother → The Empress → Old Buddha.

Номінація «Orchid» – так головну героїню називали в дитинстві та в ранній юності її родичі. Дика квітка орхідеї, як символ безумовної краси, норавливого характеру. Та й сам образ квітки, пов'язаний із дитинством, батьківським піклуванням, адже діти – квіти життя. Тобто це певний безтурботний період життя головної героїні, але вже на цьому етапі проявляється її сильний характер: «Orchid was self-controlled, her strength apparent in the smoothness of her movements and calm of her manner» [10, с. 4]; «Orchid», Jung Lurepeated. «It is too childish a name for you now» [10, с. 5].

Yehonala – це кланове ім'я героїні. Із цим ім'ям вона йде до палацу Імператора і робить все для того, щоб поміж сотні наложниць обрали її. Це перехідне ім'я від наложниці до імператриці. Автор навмисне вибрав саме кланове ім'я, щоб показати, що тепер дівчина повинна нести певну відповідальність, оскільки вона належить до маньчжурської правлячої династії. Здавалося, що доля героїні вирішена, але все ж вона ще могла зробити вибір на користь звичайного земного життя. На цьому етапі проходить певний процес роздвоєння особистості, з одного боку вона хоче звичайного людського щастя, кохати і бути коханою, але на підсвідомому рівні розуміє, що таке життя її не задовольнить і швидко набридне, а з іншого боку прагне влади. Тобто це період становлення ціннісних орієнтирів та життєвих пріоритетів особистості: «Mean while Yehonala herself was changed» [10, с. 50].

Номінація «Tzu Hsi» – у перекладі з китайської – «імператриця західного палацу» [10, с. 17]. Головна героїня вже зробила вибір на користь влади. Називаючи так персонажа, автор дає зрозуміти, що існує ще й імператриця східного палацу, тобто влада Цісі ще не всеохопна. Цісі з головою заглиблюється у вивчення науки державоуправління, аналізує вчинки своїх ворогів, поринає у світ мистецтва. Це період самовдосконалення та саморозвитку особистості головної героїні: «Now Tzu Hsi, though she could look the Empress and in full majesty, was still so young a creature that she thought of holiday permeated her heart like warm wine» [10, с. 96].

The Empress Mother. Після народження сина у героїні прокидається материнський інстинкт, жінка розуміє, що тепер вона повинна захищати не тільки своє життя, але й життя дитини. Почалася постійна боротьба проти ворогів, як іноземних варварів, так і місцевих зрадників. Імператриця прагне побудувати державу, в якій зможе жити і правити її син. Це період, коли для

особистості сенсом існування стає інша особистість: «For this the Empress Mother was given full thanks, and the people said it was her grace and power that had compelled the gods» [10, с. 178].

The Empress. Це вже справжня імператриця, має всеохоплюючу владу, авторитет. Але життя чомусь не приносить радості. Син, на якого мати витратила стільки своєї енергії та любові, зрадив її, іноземних варварів героїня так і не може перемогти, вона ще молода і гарна жінка, але страждає без любові. Тобто, це період кризи середнього віку для особистості, коли витрачено стільки сил і часу, а результат не виправдав сподівань, відбувається переосмислення життєвих ідеалів: «The Empress was beside herself, for when their citizens were killed, the foreign envoys became arrogant and threatening and declared that their governments would make war unless there were full retribution» [10, с. 334].

Номінація «Old Buddha». Імператриця прожила досить довге життя, і до останніх днів правила державою. Вона стільки разів рятувала свою країну від лиха, що у свідомості китайців імператриця стала символом непереможної божественної сили (Будди), і, напевне, це краща оцінка її життю. Це період старості особистості та підбиття підсумків: «It is for your sake, Old Buddha, that the rain comes down, the fortune rain, blessing us all because of you» [10, с. 376].

Значно менше власних імен стосовно головної героїні використовує П. Загребельний. Його протагоніст також проходить певну особистісну еволюцію від простої української дівчини до легендарної Роксолани. Але на цьому метаморфози не закінчуються, бо у процесі цієї еволюції персонаж змінює мовне середовище, релігію, а тому змінюється і світогляд особистості. Щодо героїні П. Загребельного можна запропонувати такий схематичний *номінативний ланцюг*: Королівна → Настя Лісовська → Хуррем (Рушен) → Хасекі Хуррем Султан → Роксолана.

Королівна – так називає свою донечку Лісовський, склавши легенду про її королівське походження, яка передбачає подальшу долю дитини: «Королівна! – радо галасував панотець Лісовський, притискаючи до себе маленьку доньку. – Моя донечка – королівна, прошу я вас! Вона вигойдувалася у мене в срібній колисці, а їздитиме в срібному повозі!» [4, с. 29].

Настя Лісовська – це ім'я, яке дають українській героїні батьки, і воно асоціюється з періодом дитинства та юності дівчини, до того часу, як турки забрали її в полон: «Хоч би трохи успокоїтися, Настася пробувала шукати схожість між стамбульцями і навіки втраченими людьми з Рогатина...» [4, с. 38].

Хуррем – з перської «усміхнена» або Рушен «саялива» [5, с. 576]. Це період адаптації в нових умовах та становлення. Особистість тяжко переживає навіть невеликі зміни, а тут такі різкі: ворожа країна, яка знищувала рідний край та вбила її близьких, нове ім'я, нова віра, новий статус – бранка, але вона прагне вижити за будь-яку ціну. Султан називав свою бранку Хуррем, бо дівчина постійно усміхалась. Сміх, як захисна реакція, був спасінням для особистості головної героїні, для її душевної рівноваги, Настя показувала, що її морально неможливо зламати, щоб не сталося, вона буде сміятися: «Мала Хуррем була така сильна особистість, що він мимоволі вимушений був визнати існування поряд з собою ще когось» [4, с. 376]; «Ти будеш однині Рушен...» [4, с. 43].

Хасекі Хуррем Султан. Статус Хасекі присуджували жінці, яка народила султану спадкоємця і була улюбленою дружиною правителя. Збереглися історичні відомості про те, що єдиною жінкою, яка носила статус Хасекі і стала законною дружиною згідно з усіма ісламськими традиціями, була Хуррем. Це був перший випадок в Османській імперії, коли Хасекі отримала статус «Султан» [5, с. 577]. Будучи вже законною дружиною Сулеймана, народивши йому спадкоємців, маючи над ним владу, героїня все одно розуміє, що її життя – це постійна боротьба за власне існування, за життя своїх дітей, за владу. У тексті зустрічаємо такі номінації: «Волів би втратити імперію, все на світі, ніж свою загадкову Хуррем Хасекі» [4, с. 454]; «Найпокірніша слуга Хасекі Султанша» [4, с. 457].

Роксолана – з італійської «la Rossa» з латинської «Roxolana» – Русинка, Роксолана, також це українське жіноче ім'я, що значить «жінка з племені роксоланів» [6]. Так називають Настю відразу, як вона потрапляє в Туреччину. Це ім'я супроводжує героїню впродовж усього життя у неволі: «...Роксолана знесилена похитнулася, мовби зламалася» [4, с. 417].

П. Загребельний в післяслов'ї до роману дає оцінку життю Роксолани: «Буває життя таке жорстоке, що не лишає жодної хвилини для розмірковувань над абстрактними проблемами, воно ставить перед людиною тільки найконкретніші питання, тільки «так» чи «ні», тільки «бути» чи «не

бути» [5, с. 576–577]. Автор подає номінацію Роксолани, як кінцевий результат боротьби за свою індивідуальність, неповторність, незламність [5, 576–577].

П. Флоренський, розглядаючи персонажа як концепт художнього твору, наголошував, що персонаж «входить в нашу свідомість як нова категорія світосприйняття та світорозуміння» [7, с. 24]. Персонаж як деякий образ, уявлення про людину, втілене в тексті, може стати елементом національної персоносфери, чи сфери персоналій та образів, які є невід'ємною частиною національної культури та національної свідомості, тобто це сфера літературних, історичних, фольклорних, релігійних персонажів. Реальні історичні особистості, як правило, постають крізь призму описів (історичних, художніх, критичних, мемуарних), які різняться від покоління до покоління і формують колективний стереотип сприйняття тієї чи іншої людини [8, с. 133–145]. Розглядаючи національну персоносферу, важливо наголосити на двох її властивостях. Перша властивість полягає в тому, що об'єктом персоносфери є особистість. Звідси можливість порівнянь себе з героями персоносфери, співпереживання до них, наслідування, копіювання мовленнєвої манери, переміщення себе у світ персоносфери та моделювання поведінки відповідно до цього світу. Друга властивість пов'язана з явищем антономазії, перейменуванням, наприклад, ревнивця ми називаємо «Отелло», а дивака «Дон Кіхот». Зазначені персонажі настільки ввійшли у свідомість, що особистісні якості людини пов'язуються з іменем певного персонажа, носія цих рис [8, с. 133–145].

У національну персоносферу китайського народу імператриця Цисі увійшла як Старий Будда, до англійської персоносфери цей персонаж не має ніякого відношення. Ця номінація виступає як прізвисько імператриці, яке їй дав народ, згідно зі своїми релігійними віруваннями та її характерними якостями. Образ Старого Будди – це втілення спасіння, що знаменує вихід навіть із найбільш критичної ситуації, тобто людина, якій вдається зробити навіть неможливе, тому можна наголосити, що ця номінація є антономазією в національному баченні світу китайців.

У національну персоносферу українського народу входить власна назва «Роксолана», дівчина, яка була захоплена у полон та вижила в нелюдських умовах на чужині і, досягнувши вершин, підкорила Османську імперію. Національна турецька персоносфера включає в себе номінацію «Хуррем», яка була баш-кадуною (улюбленою дружиною) Сулеймана Пишного, Хасекі Султан, про норів, інтриги та благодійність якої до сих пір складають легенди. Номінація «Роксолана» є більш нейтральною як для українського, так і турецького менталітету, бо в середні віки в турецьких та європейських документах лексемою «роксолани» називали Україну та вихідців із неї [5, с. 576]. Зазначена номінація належить до транснаціональної персоносфери, бо знаходить своє відображення як в українській, так і турецькій культурі. Номінація також є антономазією, означає українка, яка виїхала за кордон, або жінка, яка править у мусульманському світі через свого чоловіка.

Отже, при дослідженні мовної особистості персонажа важливими є номінації, якими автор семантично наповнює образ персонажа, що дає нам первинну інформацію про даного героя. Інформація стає більш розгорнутою при подальшому знайомстві з протагоністом та його мовленнєвою поведінкою. П. Бак зображує особистісну еволюцію персонажа впродовж усього життя. Цю еволюцію можна показати в такій схемі: *Orchid* → *Yehonala* → *Tzu Hsi* → *The Empress Mother* → *The Empress* → *Old Buddha*. Розвиток починається з дитячого ім'я «Orchid» і закінчується прізвиськом «Old Buddha», що вже говорить про певні досягнення особистості та є підсумком життєвого шляху. П. Загребельний подає онтогенез особистості таким чином: *Королівна* → *Настя Лісовська* → *Хуррем (Рушен)* → *Хасекі Хуррем Султан* → *Роксолана*. Від представниці українського менталітету Насті Лісовської до Хасекі Хуррем Султан, яка вже репрезентує турецьку культуру та персоносферу турецької свідомості. Номінації, якими автор семантично наповнює образ персонажа, дають змогу простежити особистісну еволюцію героя впродовж усього твору і визначити його місце в національній персоносфері.

Література

1. Барт Р. S/Z. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 232 с. 2. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі. Київ : Грамота, 2004. 304 с. 3. Есперсен О. Філософія граматики. Москва : Издательство иностранной литературы, 1958. 400с. 4. Загребельний П. А. Роксолана : роман. Київ : Дніпро, 1983. 583 с. 5. Загребельний П. А. Післяслово *Загребельний П. А. Роксолана: Роман*. Київ : Дніпро, 1983. С. 575-582. 6. Роксолана [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. 7. Флоренский П. Малое собрание сочинений. Кострома: Купина,

1993. 316 с. 8. Хазагеров Г. Г. Персонасфера русской культуры: два свойства персонасферы. *Новый мир*. 2002. №1. С. 133-145. 9. Чурилина Л. Н. «Языковая личность» в художественном тексте : монография. Москва : Флинта, 2011. 239 с. 10. Buck, Pearl S. Imperial woman : The story of the Last Empress of China. New York : Moyer bell, 2009. 378 p.